

BARTUCZ LAJOS ÉS A TÖRTÉNETI EMBERTANI KUTATÁSOK

Írta és elmondta: LIPTÁK PÁL
(JATE Embertani Intézete, Szeged)

Joggal tekinthetjük a magyar történeti embertani kutatások megalapítójának BARTUCZ LAJOS professzort, akinek ünneplésére most összejöttünk. A számos tanulmány közül, amely ez irányú munkásságát fémjelzi, ezúttal egyet szeretnék különösen kiemelni. Az *Ethnographia*—*Népelet* című folyóirat 1932. évi kötetében „Antropológia és a magyar őstörténet-kutatás” című gondolatébresztő cikk lesz az, amelyet — talán egyikünket sem kivéve — idáig nem vettünk érdeme szerint figyelembe. Ez az általános és elvi szempontból is fontos tanulmány megkísérli a magyar történeti embertani kutatások addigi eredményeit összefoglalni és perspektíváit elemezni.

Kísérjük figyelemmel néhány általános jellegű megállapítását, amelyek még máig is aktuálisak. A tanulmány elején mindjárt fölmerül, ha nem is ezzel a kifejezéssel, a komplex módszer fontossága. Azóta is egyre inkább törekszünk e módszert a bonyolult kölcsönhatásokban álló tényekre és jelenségekre alkalmazni. Fontos meglátása, hogy nem beszélhetünk a komplex kutatásban egyik tudomány különleges privilégiumáról sem, hanem valóban néha még kisebb részkérdések tisztázása is „több oldalú megvilágítást kíván”. BARTUCZ LAJOS az etnikum igen fontos problémáját is érinti.

Lényeges megállapítása, hogy az egyes embercsoportokra, illetőleg etnikai csoportokra, tekintet nélkül nagyságukra, érvényes a változás törvénye. Idézzük a következő mondatot: „A népek, etnikumok, úgy egészükben mint egyes ismertetőjegyeik tekintetében a folytonos átalakulás, az újjáaképződés és elmúlás folyamatai között való változás állapotában vannak.” Úgy gondolom, hogy a szerző ezzel tulajdonképpen az etnogenezis jelenségét ismerte fel, jóllehet a cikk megjelenésekor még csak 1932-t írtak. Tanulmányában BARTUCZ professzor ezután rámutat az etnikai és az antropológiai változások kettősségére. Azóta sem dőlt meg az a megállapítása, hogy az embertani jellegek, illetőleg inkább jellegegyüttesek sokkal állandóbbak mint „az etnikai mivolt bármely ismertetőjegye”.

Közismert dolog, hogy ma minden nép embertani arculatát tekintve nagyon heterogén és mozaikszerűsége, vagyis különböző tájakról való származása, az egységes vagy relatíve egységes kultúra ellenére, embertani szempontból felismerhető. Helyesen mondja BARTUCZ LAJOS, hogy ez a felismerés „...az antropológia körén kívül állók között többnyire bizonyos elkedvetlenedést — hogy ne mondjam — reményvesztést vált ki”. Mai nomenklaturánk szerint azt lehetne mondani, hogy az emberi faj (*Homo sapiens*) polytipikus volta lehetővé teszi egyes népek, népességek és etnikai csoportok taxonómiai elemzését, mert jóllehet a polytípia általános, de az egyes fent említett embercsoportok „típus-spektruma” eltérő. Ez lehetővé teszi a történeti embertani

(vagy a ma már egyre inkább meghonosodó kifejezéssel élve: a paleoantropológiai) analízis és szintézis elvégzését, amellyel egy-egy nép kialakulását, változását (etnogenezisét) nyomon követhetjük. Helyesen mutat rá BARTUCZ LAJOS, hogy „... hiteles koponya- és csontvázleletekkel igazolható, hogy a történelem színpadáról való letűnés még távolról sem jelenti az illető nép teljes kipusztulását, hanem legfeljebb csak népi önállóságának és politikai vezetőszerének megszűnését”. 1932-ben még joggal írhatta, hogy a magyar őstörténet kutatásában az egyes tudományok között az embertan eddig vajmi kevés szerepet játszott. Idézi DOMANOVSKY SÁNDOR véleményét, aki ugyan szintén fontosnak tartotta az antropológia eredményeit, de ezek — Domanovszky szerint — „még vajmi soványak”. Erre vonatkozólag BARTUCZ LAJOS mindjárt magyarázatot is ad, mondván, hogy az okok egész légióját lehetne magyarázatként felsorolni és hangsúlyozza, hogy ezek az okok nem az embertani tudományban rejlenek. Szinte felindultan sorolja fel, hogy az antropológia egyetlen magyar egyetemi tanszéke 20 éve betöltetlen, az egyetemi embertani intézet és múzeum anyaga jórészt hozzáférhetetlen és amikor egyéb biológiai és társadalomtudományi kutatások jól szervezettek, addig a magyar föld emberének rendszeres embertani vizsgálata intézményesen megszervezve és biztosítva nincs; ennek a tudományágnak folyóirata sincs.

BARTUCZ LAJOS véleménye szerint a magyarság őstörténetének kutatását több szempontból szükséges megindítani: részben a mai magyarság, részben az ásatásokból előkerült hiteles embertani anyag vizsgálata az első feladat. Helytelennek tartja azt a (visszamenőleg mondhatjuk: több évtizedes) tendenciát, amely különböző fokban ugyan, de általában az anyaggyűjtés korlátozását kívánja. Ez a megállapítása, sajnálatos módon, ma is igen aktuális. Fontos annak a kérdésnek is a felvetése, hogy a magyarság eredetének eldöntése céljából rendszeres összehasonlító vizsgálatokat kell végeznünk, egyrészt azon tájak mai népességén, ahol a magyarság valaha is megfordult, és mindazon népeken, amelyekkel a magyarság valaha is etnikai kapcsolatba jutott. Ehhez talán még azt tehetnők hozzá, hogy — ugyanilyen elgondolás alapján — a megfelelő területek, illetőleg etnikumok paleoantropológiai kutatásának eredményeit is tekintetbe kellene venni.

BARTUCZ LAJOS nyomatékosan rámutat arra, hogy *Magyarország antropológiai megismerésének mintegy a tengelye a honfoglaló magyarság antropológiai vizsgálata*. — Ezek után mégis rövid áttekintést ad a neolitikumtól kezdve a Magyarország területén élt népek embertani arculatáról. Ebben a felsorolásban természetesen a honfoglaló magyarság nagyobb helyet kap. Helyesen mutat rá, hogy az autochton lakosságot is tekintetbe kell venni, hiszen azok továbbélése kétségtelen. Befejezésként azzal zárja fontos tanulmányát, hogy az antropológiára fontos feladat vár a magyar őstörténet kutatásában és természetesen a történettudománynak és a prehistoriának elsőrendű érdeke, hogy az embertani vizsgálatok eredményeit is felhasználja.

A továbbiakban hosszú listát állíthatnánk össze BARTUCZ professzor történeti embertani tanulmányaiból, ezek közül azonban csak néhány olyan alapvető közleményt sorolok fel, mint a mosonszentjánosi avarkori temető külföldön való közlése, „A magyarországi avarok faji összetétele és etnikai jelentősége” című igen sokat idézett és fölhasznált munka, valamint számos más, az avarok demográfiájára, testmagasságára vonatkozó tanulmány, illetőleg több kisebb-nagyobb népvándorláskori, honfoglalás- és árpád-kori széria feldolgozása, majd a szarmata-korból újabban közölt anyag.

Nem lehet kétséges, hogy a történeti embertani kutatásoknak nálunk jelentős múltja van, mégis ma is hiányzik az az elismerés, amit ez a kutatási irány 1932 táján sem kapott meg. BARTUCZ LAJOSTól származik az a gondolat, hogy a *Kárpát-medence valóságos antropológiai múzeum*, mert Eurázia úgyszólván valamennyi rasszösszetevője megtalálható a különböző korból származó temetőkbén. Ez valóban így is van, de talán nem lesz ünneprontás, ha megjegyezzük, hogy amikor hazánk sajátos földrajzi helyzete, őstörténete és története szinte kínálja a nagy perspektívájú (olykor az egész euráziai steppe-övezetet felölelő) paleoantropológiai témákat, melyeket csak biológiai alapképzettséggel, de a szükséges társadalomtudományi ismeretek megszerzése után lehet jól művelni, ez a szintézist és látókört kívánó tudományág az utóbbi 15 évben, függetlenül a kutatás intenzitásától és nemzetközi elismertségétől, a legilletékesebb helyről egyre kevesebb támogatást vagy elismerést kap.

Összegezve rá kell mutatnunk arra, hogy BARTUCZ LAJOSnak jelentős része van abban, hogy a ma ismert magyar antropológusok érdeklődése a paleoantropológiai kutatás felé irányul. — Megemlékezésem első részében nem hangsúlyoztam eléggé, hogy MÓRA FERENC és BARTUCZ LAJOS között szoros személyi kapcsolat alakult ki, amely a régészek és antropológusok közti együttműködést is elmélyítette.

BARTUCZ LAJOS előadásainak lelkesült stílusa és cikkeinek szinte irodalmi színvonala sok hajdani fiatalt megkapott és előbb vagy utóbb efelé a tudományág felé irányított. Tudományába vetett fanatikus hit és annak művelése iránti lelkesedés legyen mindnyájunk számára még továbbra is ható tényező. Amikor ezen az ünnepélyes megemlékezésen BARTUCZ LAJOS professzor történeti embertani munkásságát áttekintettük, ennek a gondolatokban gazdag tudományos munkásságnak teljes ismertetésére természetesen nem vállalkozhattunk. A tudományos eredmények önmagukban nem adják tökéletesen vissza azt a tudományoszeretetet, amivel BARTUCZ LAJOS a magyar nép kialakulásának kutatását végezte. Kívánjuk, hogy ez a töretlen akaraterő a továbbiakban is kísérje a magyar antropológia nesztorának életét és még sok értékes tanulmánnyal gyarapítsa a magyar történeti embertani irodalmat.

IRODALOM

1. BARTUCZ L.: Antropológia és a magyar őstörténetkutatás. *Ethnographia*—Népelet, 43—44 (1932), pp. 69—79. — 2. BARTUCZ L.: A magyarországi avarok faji összetétele és ethnikai jelentősége. *Ethnographia*—Népelet, 4 (1935), pp. 3—12. — 3. BARTUCZ L.: A magyar antropológia múltja és szakosztályunk jövő feladatai. *Anthropologiai Közlemények*, 4 (1957), pp. 3—13. — 4. BARTUCZ L.: A magyar régészet és embertan kapcsolatának megszületése 80 év előtt. *Anthropologiai Közlemények*, 1 (1958), pp. 71—83.

